

Zbigniew Kobyliński, Dariusz Wach i Magdalena Rutyna

**Grodzisko z wczesnej epoki żelaza i wczesnego średniowiecza w Kamionce, st.
9, gm. Ława: wstępne wyniki badań z roku 2012**

(z aneksami Anny Gręzak i Elżbiety Jaskulskiej)

Grodzisko, występujące w literaturze również pod nazwami miejscowości Silma i Łanioch, a nawet sporadycznie Stradomno¹, położone jest na półwyspie jeziora Silm, oblany od wschodu, południa i zachodu jego wodami (ryc. 1-2). W tradycji lokalnej obiekt ten znany jest jako *Schwedenschanze*, *Kesselberg* lub *Poganeck* czy *Poganka*². Obiekt zbudowano na naturalnym piaszczystym wzniesieniu. Od strony jeziora wysokość nasypu wynosi ok. 25 m, a od strony lądu ok. 12 m. Owalny majdan, o wymiarach 36 x 92 m, tworzy nieckę (część centralna jest najbardziej zagłębiona). Wał otaczający majdan sięga 3–6 m ponad poziom wysoczyzny. Fosa znajduje się po północnej stronie grodziska (ryc. 3-6).

Grodzisko zaznaczone jest już na mapie S. Suchodolca z około 1705 r.³ Podlegało ono już kilkakrotnym badaniom w przeszłości. W okresie przedwojennym⁴ prace wykopaliskowe prowadził tu przed 1876 r. Abraham Lissauer⁵, a w 1908 r. Paul Kumm⁶. Podczas pierwszych badań wewnątrz wału odkryto jakoby na kamiennym bruku naczynie zawierające ludzką czaszkę, obok licznych węgli i fragmentów ceramiki, a podczas prowadzonych w 1908 r. wykopalisk w południowej części grodziska odsłonięto skupiska kamieni (w tym także układających się w okrąg) oraz otoczone kamieniami palenisko. W pobliżu, bezpośrednio przy wale natrafiono na spore ilości węgli (z drzewa bukowego, dębu, sosny i brzozy) oraz ludzki szkielet. Pozyskano też znaczne ilości ceramiki, szczątki zwierzęce, w tym zęby końskie i srebrny dirham wybity w Kufie. Zabytki te do 1944 r. znajdowały się w Prussia Museum w Królewcu⁷. Na północ od grodziska odkryto jakoby ślady osady podgrodowej.

¹ Por. Łapo 2009: 249 i 275.

² Töppen 1876: 135-141; por. też np. Szczepański 2007: 34; Łasiński 2010: 53.

³ Amter Dt Eylau, Gilgenburg, Marienwerder, Osterode, Riesenburg und Schönberg 1705.

⁴ Szerzej na ten temat zob. Szczepański 2013; por. też Łęga 1930: 557; Hoffmann 1999: 14.

⁵ Lissauer 1876: 2-4.

⁶ Heym 1933: 57-58.

⁷ Łasiński 2010: 54.

W okresie powojennym badania powierzchniowe przeprowadzono w roku 1991, znajdując fragmenty ceramiki datowane jakoby na okres wpływów rzymskich⁸, a następnie badania sondażowe przeprowadził tu w roku 1997 Instytut Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Otworzono trzy niewielkie wykopy sondażowe, jeden o wymiarach 2 x 5 m w partii przywałowej w północnej części majdanu i dwa w centralnej części majdanu o wymiarach 1 x 1 m oraz dokonano wierceń geomorfologicznych⁹. Jak podano w publikacji wyników tych badań, „rozpoznano wykopaliskowo tylko niewielki fragment stratygrafii grodziska, uzupełniając badania sondażowe odwiertami archeologicznymi. Uzyskano w ten sposób wgląd w nawarstwienia kulturowe wałów i majdanu oraz uchwycono po zachodniej stronie majdanu przypuszczalne miejsce, gdzie znajdowała się brama wjazdowa. W miejscu założenia wykopu natrafiono na warstwy destrukcyjne wału oraz fragment zasypiska prawdopodobnie obiektu mieszkalnego. Analiza tych nawarstwień wskazywała na gwałtowne zniszczenie grodu zapewne w toku walk, gdyż w obrębie rumowiska kamiennego wału, zawierającego dużą ilość spalenizny i zdeformowanej pod wpływem temperatury ceramiki naczyniowej, natrafiono również na fragmenty kości ludzkich. W tej samej warstwie odkryto żelazny grot strzały z tulejką i zadziorami (duża ilość militariów – m.in. 35 grocików strzał – pochodzi z badań XIX-wiecznych). Analiza stratygrafii i odkrytych w wykopie ułamków naczyń dowodzi, że mamy do czynienia z jednofazowym założeniem obronnym. Najprawdopodobniej zabudowa mieszkalna usytuowana była tylko w części N na styku wału z majdanem. Od strony W znajdowała się brama wjazdowa. Na podstawie wyników analizy ceramiki naczyniowej czas funkcjonowania grodu przypadałby na koniec XI i początek XII w. (faza IIIc/IVa-IVa dla garncarstwa Ziemi Chełmińskiej)”¹⁰.

Celem badań przeprowadzonych w roku 2012 w ramach projektu NPRH *Katalog grodzisk Warmii i Mazur* było dokonanie weryfikacji tych ustaleń. W związku z tym w trakcie

⁸ Mackiewicz i Skrobot 1991.

⁹ Chudziak 1997a; Chudziak i Bojarski 1997. W czasie inspekcji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w roku 1997, a następnie w roku 2000, 2009 i 2010 stwierdzono niezasypanie dwóch mniejszych wykopów w partii centralnej majdanu; Łasiński 2010: 55. Wykopy te pozostały niezasypane aż do roku 2012, kiedy to stwierdzono, że w wyniku erozji ich ścian bocznych lub dodatkowego rozkopania przez detektorystów, przerodziły się w duże nieregularne jamy.

¹⁰ Bojarski 1998: 202 oraz ryc. 5-6.

prac wykopaliskowych¹¹ otworzono trzy wykopy (oznaczone cyframi 1-3) o łącznej powierzchni 91 m².

Wykop 1 usytuowano w południowo-wschodniej części grodziska (ryc. 7). Miał on 16 m długości i 2,5 m szerokości. Dłuższą osią zorientowany był po linii wschód-zachód. Przecinał wewnętrzną część i szczyt wału grodziska w jego południowo-wschodniej części. Zamiarem badawczym było rozpoznanie nawarstwień i śladów ewentualnych konstrukcji wału wraz z częścią wewnętrznego obszaru bezpośrednio do wału przylegającego. Miąższość nawarstwień wału (od poziomu posadowienia) sięgała 2,2 m przy ogólnej miąższości znalezionych nawarstwień dochodzącej 2,9–3,1m. W obrębie wykopu, w dolnych partiach szczytowej oraz wewnętrznej (od strony majdanu) części wału, stwierdzono istnienie nawarstwień (ryc. 8), które dzięki znalezionej tam ceramice należy wiązać z kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich z wczesnej epoki żelaza (ryc. 9-10). Zapewne z tą samą epoką należy też wiązać kilka dużych jam, z których jama 161 (wykraczająca poza północną krawędź wykopu) miała co najmniej 4 m długości przy zachowanej w obrębie wykopu szerokości 1,2 m. Jej dno, ze śladami warstwy zawierającej drobiny węgla drzewnych, znajdowało się na głębokości 3,1 m od powierzchni gruntu. Jama ta przecinała jamę 142, o szerokości w obrębie wykopu 1,5 m i długości co najmniej 2,8 m. Obydwa te obiekty odkryto na wewnętrznym stoku wału przy profilu północnym. Do tej samej, starożytnej fazy należy zaliczyć także najniższe partie zagłębienia przywałowego, mającego około 2,8 m szerokości przy profilu południowym (ryc. 11).

Na tymże wewnętrznym, zachodnim stoku piaszczystego wału znaleziono pozostałości dwóch poziomów ze śladami spalonych i rozsypanych konstrukcji drewnianych, które wiążąc należy już okresem wczesnego średniowiecza. W dolnej partii stoku odkryto przepaloną ziemię i skupisko spalonych fragmentów drewna 153 zajmujące obszar około 1 m

¹¹ Badania archeologiczne grodziska w Kamionce prowadzone były na podstawie zezwolenia WKZ nr 260/2012, w terminie od 03.07.2012 r. do 10.08.2012 r. W badania zaangażowani byli pracownicy Instytutu Archeologii i Etnologii PAN oraz Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Pracami kierował prof. dr hab. Zbigniew Kobyliński przy pomocy Dariusza Wacha i mgr Magdaleny Rutyny. Plan warstwicowy stanowiska wykonał mgr Jacek Błaszczuk. Badania geologiczne stanowiska przeprowadził prof. dr hab. Jerzy Nitychoruk (zob. Nitychoruk i Welc 2013), analizę zwierzęcych szczątków kostnych – dr Anna Gręzak (zob. Aneks 1), a kości ludzkich – mgr Elżbieta Jaskulska (zob. Aneks 2). Analizę szczątków botanicznych przeprowadziła dr Katarzyna Pińska (opracowanie w przygotowaniu do druku), petrograficzną analizę próbek ceramiki – dr Maciej Bojanowski (Bojanowski, Kobylińska i Kobyliński 2013), a analizę zawartości kwasów tłuszczowych w wybranych naczyniach ceramicznych – dr hab. inż. Joanna Kałużna-Czaplińska (Kałużna-Czaplińska, Kobylińska i Kobyliński 2013).

kwadratowego. Ograniczone było ono od wschodu nieregularnym, podłużnym skupiskiem kamieni 154 (być może rozsypanym murkiem oporowym) zajmującym całą szerokość wykopu (2 m) pasem o szerokości dochodzącej do 0,5m. Pas ten miał w przybliżeniu równoległy do przebiegu linii wału przebieg. Wspomniane ślady destrukcji mogą wiązać się z pierwszą konstrukcją wału (ryc. 12). Znalezione wyżej i bliżej środka wału ślady rozsypanych bierwion 35, 42, 49, 72 (przesypanych i częściowo rozdzielonych warstwami jasnego piasku), będących prawdopodobnie pozostałościami przewróconych spalonych płotów lub ścian kolejnej fazy istnienia grodu świadczą o podwyższeniu lub przebudowie wału oraz o jego późniejszym, częściowym zniszczeniu (ryc. 13). Pierwsze od góry ślady spalonych bierwion 35 znajdowały się w górnej części zachodniego stoku i tworzyły ukośny w stosunku do osi wzdłużnej wału zarys, zajmujący całą szerokość wykopu (2 m), o bokach 1,4 i 2,1 m oraz szerokości śladów 0,2-0,3 m. Spalone bierwiona 42 i 49, znajdujące się częściowo pod i poniżej na stoku, zajmowały jego powierzchnię (na całej szerokości wykopu) na długości 2, 8 m i składały się z poprzecznych i równoległych do linii wału odcinków spalonego drewna i jego śladów o długości dochodzącej do 1,9 m. Pozostałe ślady drewna to przede wszystkim krótsze odcinki o różnorodnej, przypadkowej orientacji związanej zapewne z ich przemieszczeniem w czasie procesu destrukcji. Pozostałości bierwiona 72 o długości 1 m i szerokości 0,3 m ograniczały od zachodu całość śladów spalonych konstrukcji (ryc. 14).

Wspomniane zniszczone konstrukcje przykryte były grubymi na około 0,5–1,4 m warstwami zsuwowymi ze zniszczonego wału. Z poziomu ich stropu, w skrajnej, dolnej partii stoku odstonięto ślady kilku poziomów bruków kamiennych (ryc. 15). I tak (patrząc od dołu): w dolnej, zachodniej części stoku wewnętrznego (równoległe do jego linii) odkryto pas (luźny bruk) kamieni 151 (szerokości do 1 m) oraz, nieco wyżej, 143 (pas kamieni o szerokości 1m). Powyżej, w tym samym pasie przestrzeni znajdowały się kolejne, brukopodobne poziomy kamieni 131 i 119 (pasy, o szerokości do 1,4 m, luźno rozrzuconych kamieni), mające podobny charakter i kierunek (poprzeczny, lekko skośny w stosunku do wykopu). Od góry wieńczył je kolejny podłużny bruk kamienny 97 (skupisko do 2,4 m szerokości widocznie głównie przy ścianie południowej wykopu), który przykryty był grubą warstwą zsuwową ze stoku wału. Na stropie wspomnianej warstwy leżał jeszcze jeden, najwyższy, luźny bruk 79 (o szerokości 1,2–1,6 m) oraz (w stronę wnętrza wału) równoległy do niego, węższy i bardziej zwarty, dwupoziomowy bruk 58 (szerokości 0,2-0,5 m i długości co najmniej 1,9 m), który mógł pełnić rolę murku oporowego.

Pozycje większości z tych skupisk kamieni współgrały z linią przebiegu wału i prawdopodobnie wyznaczały pas ewentualnego wewnętrznego umocnienia przestrzeni dookoła wału (być może czegoś w rodzaju dookolnej ulicy). Materiał ceramiczny tam znaleziony wskazuje na wczesnośredniowieczne pochodzenie tych struktur. W trakcie eksploracji w dolnym, piaszczystym wypełnisku zagłębienia przywałowego odkryto m.in. srebrny paciorek z guzami (ryc. 16), reprezentujący typ, którego okres występowania obejmuje czas od X w. aż nawet po wiek XIV, ale najliczniejsze okazy pochodzą z wieku XI i początku XII¹².

Wykop 2 wytyczono na majdanie grodziska 5 m na północ od wykopu 1 (ryc. 17). Obejmował on swym zasięgiem 10 m długości i 3 m szerokości (dłuższe boki biegły wzdłuż osi północ-południe). Badania na tym wykopie miały charakter ratowniczy (odkryto pozostałości po trzech wkopach stanowiących pozostałości po niezasypanych wykopach archeologicznych z roku 1997, zapewne dodatkowo rozkopanych przez detektorystów). W obrębie wykopu stwierdzono obecność warstw archeologicznych o miąższości dochodzącej do 1,1 m. Pod warstwą humusu leśnego na całej powierzchni wykopu znajdowały się dosyć jednorodne, położone względem poziomu gruntu i względem siebie, horyzontalnie, warstwy piaszczyste. W objętości jednej z nich (na głębokości około 0,5 m. poniżej poziomu gruntu) widoczne były obszary z węglami 53, które później okazały się śladami (widocznych wystarczająco wyraźnie jedynie w ścianach wykopu) spalonych, cienkich (średnicy około 8 cm) połówek bierwion, leżących blisko (w odstępach 5 -10 cm) siebie i sprawiających wrażenie pozostałości drewnianego moszczenia lub ewentualnej podłogi domostwa. Ślady te występowały w północnej części wykopu na odcinku 3 m w ścianie wschodniej i 4 m w ścianie zachodniej. Widoczne były także od strony północnej co sugeruje przebieg wspomnianych bierwion po linii SW-NE, a co za tym idzie ewentualny przebieg ścian domostwa. W dolnej partii znalezionych na wykopie nawarstwień, w południowo zachodniej części wykopu znajdowały się skupiska kamieni 69 (nieregularny pas o szerokości 0,5 -0,6 m i obserwowalnej długości 2,3 m) oraz 70 (szerokość skupiska 0,6 m, obserwowalna długość 1,1 m). W centralnej i wschodniej części wykopu, ponad dolnymi wypełniskami dużego, nieregularnego zagłębienia 52 (o widocznej szerokości dochodzącej do 2 m, długości do 6,5 m i głębokości do 0,5 m) znaleziono liczne kamienie (częściowo zniszczonego) bruku 82. W obrębie wykopu 2

¹² Kóčka-Krenz 1993, s. 96, 245-249, mapa 41, 2007, s. 31.

znalezione zabytki (liczne fragmenty ceramiki) reprezentowały przede wszystkim epokę wczesnego średniowiecza.

Wykop 3 (o wymiarach 7 m długości i 3 m szerokości, dłuższą osią zorientowany w kierunku północ-południe) założono 47 m na N od północnej krawędzi wykopu 2, po zewnętrznej, północno-wschodniej stronie wału, bezpośrednio u jego podnóża. Celem badawczym było stwierdzenie bądź wykluczenie istnienia fosy zewnętrznej oddzielającej grodzisko od rozszerzającego się w tym miejscu wzgórza, na którym się ono znajduje. U samego podnóża wału, pod warstwami ziemi wysyconymi drobinami spalonego drewna na głębokości około 0,6-1,0 m, znaleziono dobrze zachowane pozostałości muru kamiennego 25 i zsunięte kamienie 38, zbudowanego bez użycia zaprawy, którego linia przebiegu (w obrębie wykopu) odpowiadała linii przebiegu podnóża wału (ryc. 18). Mur ten znajdował się w południowej części wykopu i biegł przez całą jego szerokość (3m). Miał około 0,5-0,6 m szerokości i do 0,7 m wysokości (od strony wschodniej). Poniżej stwierdzono obecność śladów (niemal w tym samym miejscu), kilku kolejnych, coraz starszych, podobnych murków. Z małym przesunięciem na północ, poniżej muru 25, znajdował się kolejny pas kamieni 67 (szerokości do 0,9 m i wysokości do około 0,3 m). Pod i nieco na południe od nich, znajdowało się skupisko kamieni 99 (szerokości do 0,5 m i wysokości około 0,2 m). Ostatni poziom kamieni 115, widoczny tylko przy zachodniej ścianie wykopu, był nieregularnym pasem o szerokości do 0,6 m, który spoczywał w piaszczystej warstwie tuż nad piaszczystym calcem. Obecność wszystkich wymienionych poziomów kamieni występujących właściwie niemal dokładnie w tym samym miejscu, a jedynie na różnej głębokości sugerowałoby istnienie kilku faz tej konstrukcji oraz tradycji jej odtwarzania bądź naprawiania (ryc. 19). Kilkofazowość nawarstwień tej części grodziska potwierdzałyby też obecność dużej jamy 61 (jej domniemana średnica wynosiła co najmniej 2,6 m a głębokość 1,5 m) znajdującej się w zachodniej części wykopu, która stratygraficznie rozdzielała nawarstwienia fosy. Sama fosa w badanej części miała od strony zewnętrznej niezbyt stromy przebieg ścian, opadających jednak aż na głębokość 3 m (licząc od obecnego poziomu gruntu). Dno fosy w jej zbadanej części było płaskie (ryc. 20). Zarówno w górnym wypełnisku jamy 61 jak i w warstwie 93 z niższych poziomów wypełniska fosy znaleziono ceramikę średniowieczną, chociaż w wyższej warstwie 28, na której stał masywny mur 25, znaleziono fragmenty ceramiki starożytnej zalegające tu z pewnością na złożu wtórnym.

W trakcie eksploracji stanowiska w Kamionce w roku 2012 odkryto ponad 1200 fragmentów ceramiki, pięć grocików, dziesięć fragmentów przedmiotów z żelaza, trzy przęśliki, dwa paciorki, fragment szkła oraz fragment osełki, a także 230 szczątków kostnych¹³.

Wyniki przeprowadzonych badań jednoznacznie wskazują, iż co najmniej dwukrotnie, w dwóch różnych epokach, grodzisko było miejscem intensywnej aktywności, czego ślady znaleziono zarówno w obrębie wału, majdanu, a szczególnie fosy (gdzie wyróżnić można nawet trzy fazy użytkowania tego miejsca).

Pewne zjawiska stwierdzone w czasie dotychczasowych badań grodziska w Kamionce mogą sugerować jego związek w fazie wczesnośredniowiecznej z osadnictwem słowiańskim. Są to mianowicie takie cechy, jak obecność ceramiki naczyniowej znajdującej analogie na Ziemi Chełmińskiej, obecność paciorka z guzami, mającego liczne analogie na terenach słowiańskich, ale nie na terenach pruskich, potwierdzony licznymi znaleziskami i stopniem komplikacji stratygrafii stały charakter zamieszkiwania grodu, w odróżnieniu od badanych również wykopaliskowo w 2012 r. grodzisk położonych w rejonie północnego Jezioraka¹⁴. Jacek Bojarski przedstawił wręcz pogląd, że gród w Kamionce powstał w XI wieku w czasach tworzenia szlaku komunikacyjnego do Prus, jako gród strażniczy strzegący interesów księcia polskiego, a jego zniszczenie miałoby zdaniem tego autora wiązać się z nasileniem konfliktów granicznych z Prusami na początku XII w¹⁵. Chociaż teoretycznie nie można odrzucić takiej hipotezy, zarówno analiza dokumentów historycznych, jak i wyniki wykopalisk przeprowadzonych w roku 2012 sugerują, że rzeczywistość musiała być jednak znacznie bardziej skomplikowana.

Seweryn Szczepański, analizując szczegółowo XIII-wieczne dokumenty z czasów istnienia państwa zakonnego, stwierdził, że rejon dzisiejszej wsi Kamionka, na południe od której znajduje się grodzisko nad jeziorem Silm, może być utożsamiany z wymienianą w tych źródłach osadą Protest, ważną z tego powodu, że leżała na granicy między pruskimi ziemiami Prezla i Rudencz, która później stała się granicą między dobrami zakonnymi a biskupimi. Graniczny charakter terenu położonego na północ od jeziora Silm w czasach plemiennych potwierdzać ma także odkrycie na zachód od grodziska, pomiędzy jeziorami Silm i Jeziorak

¹³ Patrz Aneksy 1 i 2.

¹⁴ Kobyliński *et al.* 2013.

¹⁵ Bojarski 1998: 202-203; szerzej na temat tego szlaku i planowej budowy grodów strażniczych wzdłuż niego pisze Chudziak 1997b.

zachowanego fragmentu wału podłużnego¹⁶. Byłaby to zatem granica pomiędzy plemiennymi terytoriami pruskimi, a nie między osadnictwem słowiańskim a pruskim. Przebieg pogranicza słowiańsko-pruskiego we wczesnym średniowieczu jest przedmiotem niezakończonych nadal dyskusji. Jan Powierski uważał, właśnie jezioro Jeziorak i otaczające je od zachodu puszcze mogły stanowić we wczesnym średniowieczu rejon graniczny. Na południe i zachód od jeziora Jeziorak znajdują się grodziska, które interpretowane są jako najdalej w kierunku osadnictwa pruskiego wysunięta linia umocnionych punktów słowiańskich. Do tej grupy zaliczane bywa właśnie grodzisko w Kamionce¹⁷. Taki przebieg granicy podyktowany miał być rozmieszczeniem nieurodzajnych gleb. Jednakże według Henryka Łowmiańskiego¹⁸ południowa granica plemienia Pomezanów przebiegała znacznie bardziej na południe, wzdłuż Osy. Należałoby wówczas przyjąć, że nie istniała granica etniczna przebiegająca w poprzek jeziora Jeziorak, a grody położone na południe od tego jeziora, w tym właśnie gród w Kamionce nad jeziorem Silm, miały również charakter pruski, a nie słowiański. W odniesieniu do sąsiedniej, nawet bardziej na południe położonej Ziemi Lubawskiej, wyrażono ostatnio pogląd, że w początkach XIII w. bez wątpliwości pozostawała w rękach Prusów¹⁹. Jednakże pozostaje pytaniem, czy taki charakter etniczny terenów te miały również w okresie wcześniejszym. Zdaniem Łucji Okulicz-Kozaryn zasiedlenie przez grupy słowiańskie terenów pogranicznych prusko-słowiańskich w dorzeczu środkowej Drwęcy następować zaczęło po klęsce buntu Miećława w 1047 r. i przejęciu zwierzchnictwa nad Mazowszem przez polskiego księcia, co sprawiło, że część ludności mazowieckiej weszła w głąb puszczy granicznych z Prusami²⁰. Hipoteza o pierwotnie słowiańskim charakterze grodu w Kamionce i jego przejęciu i zniszczeniu przez Prusów nie może być zatem także wykluczona, zwłaszcza w kontekście znalezisk kości ludzkich na terenie grodziska, sugerujących przejęcie grodu w wyniku wydarzeń wojennych. Nie można jednak także wykluczyć hipotezy odwrotnej.

Kwestią dyskusyjną jest również przypisywanie roli jednoznacznie etnicznego wyznacznika ceramice o cechach słowiańskich, a więc nawiązującej do ceramiki z Ziemi Chełmińskiej czy Pomorza Gdańskiego. Sławomir Wadyl stwierdził niedawno, że w zasadzie

¹⁶ Szczepański 2009, 2011.

¹⁷ Powierski 1968: 42.

¹⁸ Łowmiański 1985; por. także Okulicz-Kozaryn 1997: ryc. 144 oraz Biskup i Labuda 1986: ryc. 4.

¹⁹ Białuński 2009: 293.

²⁰ Okulicz-Kozaryn 1997: 235-236.

nieznana jest z terytorium pruskiego z czasów wczesnego średniowiecza, poza jego starszymi fazami związanymi z tzw. grupą olsztyńską, ceramika inna, niż „słowiańska”, co wskazuje na to, że w pewnym okresie doszło na terytorium pruskim do przejęcia i adaptacji tej ceramiki²¹. Obecność form naczyń analogicznych do tych, które znane są z terytoriów słowiańskich w nawarstwieniach grodziska w Kamionce nie musi wcale oznaczać, że był to gród zbudowany „na rozkaz polskiego księcia”. W Kamionce znalezione zostały przy tym pewne specyficzne formy naczyń, a mianowicie naczynia na pustej nóżce (ryc. 21), które z kolei często uważane są za związane z osadnictwem pruskim²², a ich genezy doszukuje się nawet w formach charakterystycznych dla grupy olsztyńskiej²³. Obecność tych naczyń nie może jednak także przesądzać z kolei o pruskim etnicznym charakterze grodu, ponieważ formy pucharków ceramicznych na pustej nóżce występują we wczesnym średniowieczu także np. na terenie Wielkopolski (np. w Spławiu²⁴), na Ziemi Chełmińskiej i Kujawach²⁵.

Podsumowując, można stwierdzić, że wyniki badań wykopaliskowych na terenie grodziska w Kamionce nakazują zmienić w istotny sposób dotychczasowe poglądy na temat tego obiektu. Przede wszystkim udało się ustalić, że obronność tego miejsca wykorzystywana była w dwóch głównych okresach chronologicznych – we wczesnej epoce żelaza, a następnie w okresie wczesnego średniowiecza. Ponadto, stwierdzono, że w czasach wczesnego średniowiecza kilkakrotnie dokonywano napraw zniszczonej, zapewne spalonej drewnianej konstrukcji wału oraz kamiennego muru oporowego od strony fosy. Stwierdzenie to, jak również obecność fragmentów ceramiki wczesnośredniowiecznej, która wstępnie datować można na okres od X po pierwszą połowę XIII w. (ryc. 22ab), a także sporadycznie występujących fragmentów naczyń późniejszych, pozwala domyślać się zmiennych losów tego obiektu, który mógł kilkakrotnie przechodzić z rąk do rąk zarówno jeszcze przed okresem kolonizacji krzyżackiej, jak i w czasie powstawania państwa zakonnego.

Wykaz literatury cytowanej

²¹ Wadył 2012: zwł. 264-265; por. też Wróblewski i Nowakiewicz 2003: 172-173.

²² Np. Łęga 1930: 90.

²³ Por. np. Nowakowski 1989.

²⁴ Brzostowicz 1993: ryc. 6-7.

²⁵ Zestawienie znalezisk podaje Dąbrowski 1999.

Amter Dt Eylau, Gilgenburg, Marienwerder, Osterode, Riesenburg und Schönberg 1705

Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem, XI HA, Grenzkarte der Amter Dt Eylau, Gilgenburg, Marienwerder, Osterode, Riesenburg und Schoenberg von S. Suchodoletz, um 1705, Ca 1: 50 000 A 10.130.

Białyński, G.

2009. O zasiedleniu ziemi lubawskiej w okresie przedkrzyżackim w świetle źródeł pisanych i toponomastycznych. *Pruthenia* 4: 289-320.

Biskup, M. i G. Labuda

1986. *Dzieje zakonu krzyżackiego w Prusach*. Gdańsk.

Bojanowski, M., U. Kobylińska i Z. Kobyliński

2013. Wyniki badań petrograficznych ceramiki z grodzisk w Kamionce, Mozgowie i Borecznie w powiecie ławskim, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur*. Warszawa – Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.

Bojarski, J.

1998. Weryfikacja grodzisk wczesnośredniowiecznych na Pojezierzu Ławskim w latach 1995-1997, [w:] M. Dworaczyk et al. (red.), *XII Sesja Pomoroznawcza, Szczecin 23.-24. października 1997 r.: materiały*, 199-210. *Acta Archaeologica Pomoranica* 1.

Brzostowicz, M.

1993. Wczesnośredniowieczne grodzisko w Sptawiu, gm. Kołaczkowo, woj. poznańskie. Wstępne podsumowanie wyników archeologicznych badań ratowniczych z lat 1991-1992. *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne* 2: 115-132.

Chudziak, W.

1997a. *Sprawozdanie z badań weryfikacyjnych na grodzisku nad jeziorem Silm*. Maszynopis w Archiwum WUOZ w Olsztynie, delegatura w Elblągu, teczk: Silm.

1997b. Wczesnośredniowieczny szlak komunikacyjny z Kujaw do Prus – studium archeologiczne, [w:] W. Chudziak (red.), *Wczesnośredniowieczny szlak lądowy z Kujaw do Prus (XI wiek)*, 9-31. Adalbertus – Tło kulturowo-geograficzne wyprawy misyjnej św. Wojciecha na pogranicze polsko-pruskie, tom 2. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.

Chudziak, W. i J. Bojarski

1997. *Opracowanie wyników badań grodziska wczesnośredniowiecznego w Łaniochu, gm. Iława, woj. olsztyńskie (stanowisko 9).* Maszynopis w archiwum Instytutu Archeologii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu.

Dąbrowski, J.

1999. Wczesnośredniowieczne pucharki ceramiczne z terenu Polski, [w:] *Studia nad osadnictwem średniowiecznym ziemi chełmińskiej*, 227-254. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.

Heym, W.

1933. Siedlungsgrabungen im Kreise Rosenberg. *Heimatkalender des Kreis Rosenberg 1933*, 51-60. Marienwerder.

Hoffmann, M.J.

1999. Najdawniejsze dzieje Iławy i okolic, [w:] *Iława*, 9-21. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego.

Kałużna-Czaplińska, J., U. Kobylińska i Z. Kobyliński

2013. *Zawartość kwasów tłuszczowych w ceramice z grodzisk w Kamionce, Mozgowie i Borecznie w powiecie iławskim*, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur*. Warszawa – Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.

Kobyliński, Z., D. Wach, M. Rutyna, J. Wysocki i B. Klęczar

2013. Grodziska z czasów plemiennych (?) w Gulbiu, na wyspie Bukowiec na jeziorze Jeziorak, w Urowie i Dubie w powiecie iławskim w świetle badań w roku 2012, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur*. Warszawa – Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.

Kóčka-Krenz, H.

1993. *Bizuteria północno-zachodnio-słowiańska we wczesnym średniowieczu*. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.

2007. Wczesnośredniowieczna biżuteria metalowa ze zbiorów Państwowego Muzeum Archeologicznego, [w:] W. Brzeziński (red.), *Skarby wieków średnich*, 20-51. Warszawa: Państwowe Muzeum Archeologiczne.

Lissauer, A.

1876. Drei Burgwälle bei Dt. Eylau. *Schriften der Naturforschenden Gessellschaft in Danzig* 4 (1), 1-6. Danzig.

Łapo, J.M.

2009. Wokół szwedzkiego szańca. Echa wojen szwedzkich w ludowych podaniach historycznych i mikrotoponimii na obszarze dawnych ziem pruskich. *Pruthenia* 4: 241-286

Łasiński, Ł.

2010. *Grodziska wschodniej części Pojezierza Ławskiego. Analiza historyczno-przestrzenna, problemy ochrony i prezentacji.* Maszynopis pracy magisterskiej, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

Łęga, W.

1930. *Kultura Pomorza we wczesnym średniowieczu na podstawie wykopalisk.* Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu.

Łowmiański, H.

1985. Geografia polityczna Bałtów w dobie plemiennej. *Litvano-Slavica Posnaniensia, Studia Historica* 1: 7-105.

Mackiewicz, A. i W. Skrobot

1991. *Karta Ewidencji Stanowiska Archeologicznego: Łanioch / dawna Kamionka lub Silm, gm. Itawa, st. 66.* Archiwum WUOZ w Olsztynie, delegatura Elblągu, teczka: Silm.

Nitychoruk, J. i F. Welc

2013. Sytuacja geomorfologiczno-geologiczna wybranych grodzisk w okolicach jeziora Jeziorak, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur.* Warszawa – Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.

Nowakowski, W.

1989. Studia nad ceramiką z okresu wędrówek ludów. Problem tzw. pucharów na pustych nóżkach. *Barbaricum* 1: 101-147.

Okulicz-Kozaryn, Ł.

1997. *Dzieje Prusów.* Wrocław: Fundacja Nauki Polskiej.

Powierski, J.

1968. *Stosunki polsko-pruskie do 1230 r. ze szczególnym uwzględnieniem roli Pomorza Gdańskiego.* Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu.

Szczepański, S.

2007. Ludowe postrzeganie pruskiej przeszłości na przykładzie podań z obszaru Pojezierza Ławskiego i dorzecza Drwęcy. *Studia Angerburgica* 14: 33-45.

2009. Granice pruskich ziem Prezla i Rudencz w świetle źródeł pisanych i archeologicznych.
Komunikaty Warmińsko-Mazurskie 1 (263): 89-96.

2011. Campus Schinewite a trwałość pruskiego pogranicza. Fragment z dziejów osadnictwa południowej Pomezanii. *Komunikaty Warmińsko-Mazurskie* 3 (273): 527-547.

2013. „Wykopaliska” w archiwach – archeologia archiwalna na przykładzie wybranych stanowisk Pojezierza Ławskiego, [w:] Z. Kobyliński (red.), *Grodziska Warmii i Mazur*. Warszawa – Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej.

Töppen, M.

1876. Ueber einige Alterthümer aus der Zeit des Heidenthums in der Nachbarschaft von Marienwerder. *Altpreussische Monatschrifte* 13: 129-153.

Wadył, S.

2012. Kilka uwag o ceramice wczesnośredniowiecznej w Prusach, [w:] M. Franz i Z. Pilarczyk (red.), *Barbarzyńcy u bram. Mare integrans. Studia nad dziejami wybrzeży Morza Bałtyckiego*, 260-278. Toruń: Adam Marszałek

Wróblewski, W. i T. Nowakiewicz

2003. Ceramika „pruska” i „słowiańska” we wczesnośredniowiecznej Galindii, [w:] M. Dulinicz (red.), *Słowianie i ich sąsiedzi we wczesnym średniowieczu*, 165-181. Warszawa: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

Aneks 1: Materiał osteologiczny z grodziska w Kamionce, st. 9 z badań w roku 2012

Anna Gręzak

Przedmiotem niniejszego opracowania są materiały osteologiczne pozyskane w trakcie badań wykopaliskowych na stanowisku 9 w miejscowości Kamionka w 2012 roku. Zostały one pozyskane z warstw i wypełnisk dwóch obiektów (ob. 52 i 61).

Analiza polegała na ustaleniu przynależności gatunkowej i anatomicznej szczątków. Znaczną część materiału osteologicznego stanowiły szczątki ludzkie, które zostały opracowane przez Elżbietę Jaskulską (Aneks 2).

Na podstawie szczątków zwierzęcych oceniano wiek osobniczy i morfologię zwierząt, od których szczątki te pochodziły. Przy szacowaniu wieku korzystano z kryteriów ustalonych przez Koldę²⁶ i Lutnickiego²⁷. Dokonano pomiarów kości, stosując metodę zunifikowaną przez Driesch²⁸. Przy odtwarzaniu morfologii świni posłużono się skalą punktową sporządzoną przez Lasotę- Moskalewską, Kobrynia i Świeżyńskiego²⁹.

Cały materiał osteologiczny stanowiły 224 fragmenty kości i zębów, z czego pod względem gatunkowym i anatomicznym zidentyfikowano 180, czyli 80,36%. Szczątki zwierzęce były bardzo rozdrobnione, zarówno w wyniku podziału tuszy zwierząt i przygotowywania mięsa do spożycia, jak również działania niszczących czynników w trakcie zalegania kości w ziemi. Ślady antropogeniczne nie były zbyt liczne, ale ich charakter oraz wspomniane rozdrobnienie szczątków sugerują, że są to resztki pokonsumpcyjne. Pojedyncze kości zwierzęce nosiły ślady przepalenia na biało. Ślady nadpalenia i przepalenia odnotowano na znacznej liczbie kości ludzkich.

Wszystkie rozpoznane gatunkowo i anatomicznie szczątki zwierząt pochodziły od ssaków udomowionych i reprezentowały pięć najpopularniejszych gatunków hodowlanych: bydło, owcę i kozę, świnię oraz konia.

Większość kości zwierzęcy pochodziła z warstw, tylko dziesięć elementów znaleziono w wypełniskach obiektów (tabela 1). Pierwsze miejsce pod względem liczebności zajmowały

²⁶ Kolda 1936.

²⁷ Lutnicki 1972.

²⁸ Driesch 1976.

²⁹ Lasota- Moskalewska, Kobryń i Świeżyński 1987.

szczątki konia (63,11 %), drugie pozostałości kostne bydła (24,27%), natomiast odsetki kości świni i owcy oraz kozy były niskie.

Z analizy wieku wynika, że wśród szczątków bydła tylko jeden pochodził od osobnika niedojrzałego morfologicznie, był to ząb trzonowy M3 w stadium wzrostu, a zatem zwierzę w chwili śmierci miało około 2 lat. Dwa inne zęby trzonowe M3 nosiły ślady starcia sugerujące wiek zwierząt przekraczający 3,5-5 lat oraz 5-7 lat. W materiałach osteologicznych ze stanowisk archeologicznych z terenu Polski wśród szczątków bydła dominują pozostałości szkieletów zwierząt dorosłych, a odsetek kości i zębów osobników niedojrzałych morfologicznie – poniżej 3,5-4 lat - mieści się zazwyczaj w granicach 5-8 %³⁰. Kości konia pochodziły od zwierząt dojrzałych morfologicznie, w dwóch przypadkach stopień wykształcenia kręgów wskazuje na wiek w granicach 4-5 lat.

W opisywanym zespole znaleziono jedną kość bydła i jedną kość świni z widocznymi śladami rąbania oraz jedną kość konia (łopatkę) ze śladami filetowania.

Dla świni wykonano pomiar kości umożliwiający ogólną ocenę morfologii tego osobnika. Wymiar szerokości końca bliższego kości promieniowej świni po przetransponowaniu na punkty wynosi 43 i mieści się w zakresie wymiarów charakterystycznych dla tzw. dziczej formy świni. Wskazuje on na dużego osobnika, który mógł być krzyżówką świni domowej z dzikiem. Krzyżówki takie zdarzają się podczas swobodnego wypasu zwierząt w lesie lub na łąkach w jego sąsiedztwie.

Materiał kostny z grodziska w miejscowości Kamionka jest bardzo skromny i nie daje możliwości oceny roli poszczególnych gatunków zwierząt w gospodarce mieszkańców tego osiedla. Mimo to, zwraca uwagę kilka interesujących aspektów. Po pierwsze wśród szczątków wystąpiły przemieszane kości zwierzęce i ludzkie, po drugie kości zwierzęce reprezentowane są jedynie przez gatunki hodowlane, po trzecie w grupie szczątków zwierzęcych najliczniejsze są fragmenty kości i zębów koni i po czwarte z gatunków, których mięso było najpowszechniej spożywane w średniowieczu najliczniej reprezentowane jest bydło. Obserwacje te mogą zostać zweryfikowane w trakcie kolejnych sezonów badań.

Dominacja bydła jest typowa dla grodzisk wczesnośredniowiecznych zlokalizowanych na terenie północno-wschodnich ziem polskich (ryc. 1). Natomiast proporcje podstawowych gatunków hodowlanych na poszczególnych stanowiskach są różne. W materiale z

³⁰ Lasota-Moskalewska 2008.

opracowywanego grodziska zwraca uwagę stosunkowo duży udział procentowy kości konia, odnotowany także w zespołach z innych grodzisk. Duże znaczenie tego zwierzęcia jest często związane z militarnym (obronnym) charakterem danego osiedla. Taką sytuację spotykamy np. na stanowiskach przygranicznych funkcjonujących w okresie średniowiecza (Sąsiadka³¹, Tykocin³², Trzcianka³³). Nie można także wykluczyć odławiania dzikich koni, żyjących na terenach północno-wschodniej Polski od czasów nowożytnych.

³¹ Krysiak 1966.

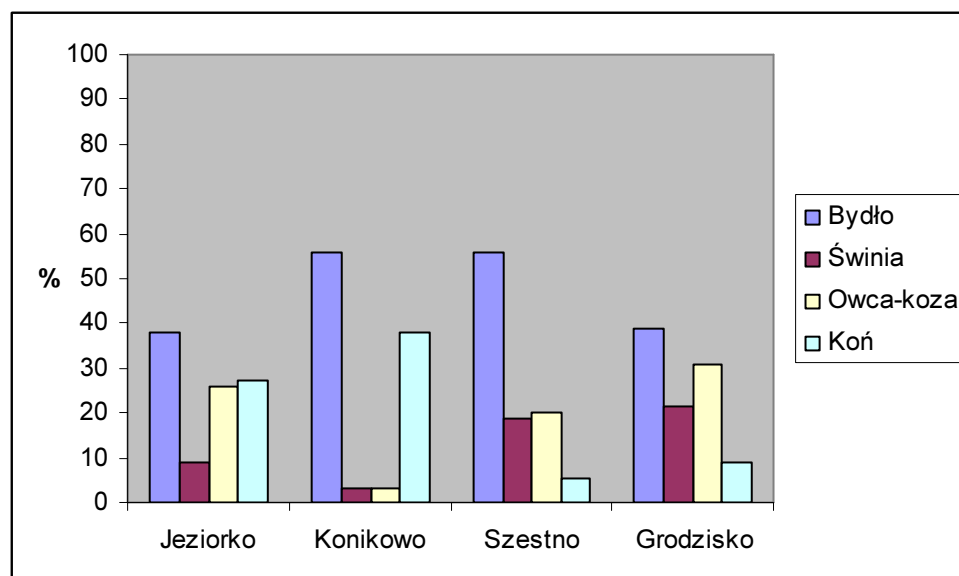
³² Lasota-Moskalewska 1984.

³³ Gręzak 2009.

Tabela 1. Zestawienie szczątków kostnych

Identyfikacja gatunkowa	Obiekt 52	Obiekt 61	Warstwy	Razem	
	n	n	n	N	%
Bydło	4	1	20	25	24,27
Świnia	-	-	9	9	8,74
Owca-koza	-	-	4	4	3,88
Koń	-	5	60	65	63,11
Ssaki domowe	4	6	93	103	100,00
Człowiek	-	-	77	77	
Nieokreślone	-	-	44	44	
Razem	4	6	214	224	

Ryc. 1. Udziały szczątków ssaków hodowlanych z wczesnośredniowiecznych grodzisk zlokalizowanych na terenach północno-wschodnich ziem polskich (badania własne³⁴ oraz innych autorów³⁵)

³⁴ Gręzak 2008a, 2008b.

³⁵ Krysiak 1950; Krysiak 1958; Iwaszczuk 2012.

Zestawienie szczątków kostnych

Nr inw. 1 (warstwa 1)

Bydło: 1 fr. k. śródstopia, trzon

Nr inw. 3 (warstwa 33)

Bydło: 1 ząb trzonowy M3 czaszkowy lewy, bardzo starty, osobnik w wieku powyżej 5-7 lat

Nr inw. 4 (warstwa 43)

Świnia: 2 fr. kości ramiennej lewej, trzon i nasada dalsza, rąbana wzdłuż przez nasadę dalszą, 2 fr. kości łokciowej lewej, trzon, 2 fr. kości promieniowej lewej, trzon i nasada bliższa, Bp 34 mm, rąbane w poprzek trzonu

Nr inw. 5 (warstwa 41)

Bydło: 1 ząb trzonowy M3 żuchwowy, prawy, w stadium wzrostu, około 24-28 miesięcy, 1 ząb trzonowy M3 czaszkowy lewy, bardzo starty, 1 ząb trzonowy czaszkowy M2 prawy, bardzo starty, 1 ząb trzonowy M3 czaszkowy prawy, bardzo starty

Nr inw. 6 (warstwa 49)

Bydło: 1 ząb przedtrzonowy czaszkowy lewy, stały

Owca-koza: 1 fr. kości piszczelowej, trzon

Nr inw. 7 (warstwa 41)

Bydło: 1 ząb trzonowy czaszkowy prawy, 1 kość stopu, prawa

Koń: 4 fr. miednicy, fr. talerza kości biodrowej prawej i kości kulszowej prawej, 1 fr. kości udowej prawej, trzon i nasada dalsza, 1 fr. kości piszczelowej prawej, trzon; wszystkie kości pochodzą od jednego dorosłego osobnika

Nr inw. 8 (warstwa 60)

Nie określone: 1 fr. kości, prawdopodobnie ludzkiej

Owca-koza: 1 fr. kości promieniowej, nasada bliższa

Nr inw. 9 (warstwa 41)

Świnia: 1 fr. czaszki, kość szczękowa lewa, 1 kieł czaszkowy lewy stały

Koza: 2 fr. mózżenia

Nr inw. 10 (warstwa 11)

Bydło: 1 fr. śródstopia, trzon

Nr inw. 11 (warstwa 32)

Bydło: 1 fr. łuku kręgu szyjnego

Nr inw. 13 (warstwa 83)

Świnia: 1 fr. kości ramiennej, trzon, prawdopodobnie rąbany w poprzek

Nr inw. 14 (warstwa 84)

Bydło: 3 fr. jednej żuchwy, prawa, 1 ząb siekacz I1 żuchwowy lewy

Nr inw. 15 (warstwa 100)

Nie określone: 3 fr. kości, nadpalone na czarno

Koń: 1 fr. zęba przedtrzonowego P2 lewego, stały

Nr inw. 16 (warstwa 100)

Nie określone: 1 fr. kości

Człowiek: 5 fr. kości

Koń: 12 fr. łopatki lewej, panewka i szyjka, fr. jednej kości, 2 fr. kręgu piersiowego

Nr inw. 17 (warstwa 120)

Człowiek: 2 fr. kości

Nr inw. 18 (warstwa 123)

Człowiek: 2 fr. kości

Nie określone: 1 fr. zebra zwierzęcego, przepalony na biało

Nr inw. 19 (warstwa 102)

Człowiek: 5 fr. kości

Nr inw. 20 (warstwa 120)

Człowiek: 3 fr. kości

Bydło: 2 fr. żuchwy prawej, kąć żuchwy z wyrostkami, powyżej 3,5-5 lat

Nr inw. 21 (warstwa 121)

Nie określone: 3 fr. zwierzęcych kości długich, przepalony na biało-czarno

Bydło: 1 fr. kości udowej, trzon, ogryzany przez psy, 1 fr. kości ramiennej, nasada bliższa, przepalony na biało

Koń: 1 fr. kręgu lędźwiowego, obciosany obustronnie, osobnik około 4-5 lat

Nr inw. 22 (warstwa 118)

Bydło: 1 fr. kręgu piersiowego, wyrostek kolczysty, 1 fr. kości udowej, fragment kłykcia, nadpalony

Nr inw. 23 (warstwa 130)

Nie określone: 34 fr., co najmniej część to drobne fragmenty opisanych kości ludzkich i zwierzęcych

Człowiek: 37 fr. kości

Bydło: 1 fr. kości śródstopia, trzon i nasada dalsza, rąbana w poprzek trzonu i prawdopodobnie wzdłuż, 1 fr. kręgu szyjnego

Koń: 2 fr. kręgu szyjnego, łuk, 1 fr. kręgu szyjnego VII, 1 fr. kręgu piersiowego, osobnik dorosły, 5 fr. wyrostka kolczystego kręgu piersiowego, 2 fr. jednego kręgu piersiowego, w tym powierzchnia dołu trzonu kręgu nie przyrośnięta, osobnik w wieku około 4-5 lat, 1 fr. kręgu piersiowego, wyrostek poprzeczny, 1 kręg lędźwiowy, wyrostek kolczysty, 1 fr. żebra chrzęstnego, 18 fr. żeber, jedno z główką - osobnik dorosły, 1 fr. kości ramiennej lewej, trzon i nasada bliższa, prawdopodobnie rąbana w poprzek trzonu, 2 fr. miednicy, kości kulszowej lewej, 1 fr. trzonu kości śródściana lub śródstopia, nasada dalsza, przepalona na czarno, 1 trzeszczka

Nr inw. 24 (warstwa 136)

Człowiek: 1 fr. miednicy

Koń: 1 ząb trzonowy czaszkowy, 1 fr. łopatki, prawej, panewka i szyjka, SLC 63 mm, ślad filetowania na krawędzi doogonowej na wysokości nasady grzebienia, 4 fr. kości ramiennej lewej, trzon i nasada bliższa i nasada dalsza

Nr inw. 25 (warstwa 140)

Człowiek: 20 fr. kości

Nr inw. 26 (warstwa 144)

Nie określone: 1 fr. kości, przepalony na biało

Człowiek: 2 fr. kości

Człowiek?: 1 fr. istoty gąbczastej

Bydło: 2 fr. żuchwy, przepalony na biało

Nr inw. 27 (warstwa 155)

Nie określone: 1 fr. kości.

Wykaz cytowanej literatury

Driesch von den, A.

1976. *A guide to the measurement of animal bones from archaeological sites*. Peabody Museum Bulletins 1. Harvard University.

Gręzak, A.

2008a. *Opracowanie materiału osteologicznego ze stanowiska I w Grodzisku, gm. Banie Mazurskie.* Maszynopis w Archiwum Instytutu Archeologii UW.

2008b. *Opracowanie materiału osteologicznego ze stanowiska 2 w Konikowie, gm. Gołdap.* Maszynopis w Archiwum Instytutu Archeologii UW.

2009. *Zwierzęce szczątki kostne z wczesnośredniowiecznego grodziska w Trzciance, gm. Janów, woj. podlaskie.* Maszynopis w Archiwum Instytutu Archeologii UW.

Iwaszczuk, U.

2012. *Szczątki zwierzęce z kompleksu osadniczego w Szestnie – Czarnym Lesie. Światowit 7 (48) (2006-2008) (B): 51-65.*

Kolda, J.

1936. *Srovnávací anatomie zvířat domácích se zřetelem k anatomii člověka.* Brno: Novina.
Krysiak, K.

1950. Charakterystyka materiału zwierzęcego ze stanowiska wczesnośredniowiecznego w Jeziorku, pow. Giżycko. *Materiały Wczesnośredniowieczne 2: 227-233.*

1958. Charakterystyka materiału zwierzęcego ze stanowiska w Jeziorku, pow. Giżycko. *Materiały Starożytne 3: 71-74.*

1966. Szczątki zwierzęce z grodziska we wsi Sąsiadka, pow. Zamość. *Światowit 27: 171-201.*

Lasota-Moskalewska, A.

1984. Ocena archeozoologiczna materiału kostnego z wczesnośredniowiecznego grodziska w Tykocinie. *Archeologia Polski 29 (2): 246-265.*

2008. *Archeozoologia. Ssaki.* Warszawa: Uniwersytet Warszawski.

Lasota-Moskalewska A., H. Kobryń i K. Świeżyński

1987. Changes in the size of domestic and wild pig in the territory of Poland from the Neolithic to the Middle Ages. *Acta Theriologica 32 (5): 51-81.*

Lutnicki, W.

1972. *Uzębienie zwierząt domowych.* Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Aneks 2: Kości ludzkie z grodziska w Kamionce, st. 9 z badań w roku 2012

Elżbieta Jaskulska

W materiale kostnym z grodziska w Kamionce przekazanym do analizy archeozoologicznej stwierdzona została obecność znacznej liczby ludzkich fragmentów kostnych. Znalezione szczątki były w różnym stopniu przepalone — od kości całkowicie niespalonych, poprzez zwęglone (nadpalone w temperaturze do 300°C) do kości całkowicie przepalonych (kolor biały, temperatury >600°C). Znalezione szczątki pochodzą od co najmniej dwóch dorosłych osobników (na podstawie zduplikowanych elementów: dwóch prawych kości ramiennych, dwóch fragmentów prawych kości biodrowych i dwóch fragmentów panewki stawowej prawej kości udowej), w tym jednego płci prawdopodobnie męskiej (na podstawie średnicy głowy kości udowej)³⁶, jednego w wieku prawdopodobnie 50-59 lat (na podstawie zmian powierzchni uchwatej)³⁷ bez możliwości określenia płci (brak obecności *sulcus preauricularis*)³⁸, oraz jednego osobnika młodocianego w wieku poniżej 20 lat na podstawie braku śladów przyrośnięcia pierścieni kręgowych do trzonu kręgu piersiowego³⁹ oraz braku pełnego zrośnięcia trzonów kręgów krzyżowych S2-S3 lub S3-S4 (wiek <20 lat)⁴⁰. Niemożliwe jest stwierdzenie, czy wiek i płeć wśród osobników dorosłych zostały określone dla jednego osobnika, czy też zostały oznaczone dla różnych osobników. Na opisywanym materiale nie stwierdzono zmian o charakterze patologicznym.

W katalogu znaleziska zostały pogrupowane w zależności od śladów ognia widocznych na kościach (kości nieprzepalone/poddane działaniu ognia/przepalone). W obrębie tych grup wydzielone zostały anatomiczne części szkieletu w skład których wchodziły analizowane szczątki (czaszka, szkielet postkranialny, szkielet osiowy, szkielet kończyny górnej, szkielet kończyny dolnej). Ze względu na przemieszany charakter znalezisk i brak wydzielonych pochówków nie została przeprowadzona analiza porównująca stopnie zachowania pomiędzy poszczególnymi numerami inwentarzowymi.

Zestawienie znalezisk:

Nr inw. 16 (warstwa 100)

Kości nieprzepalone:

Szkielet osiowy:

Kręgosłup: fragment pierwszego kręgu szyjnego (C1, atlas), fragmenty kręgu lędźwiowego L2 lub L3

Szkielet kończyny górnej:

³⁶ MacLaughlin i Bruce 1986.

³⁷ White, Black i Folkens 2000.

³⁸ Rösing *et al.* 2007.

³⁹ Albert *et al.* 2010.

⁴⁰ Scheuer i Black 2004.

Fragmety prawej łopatki: fragment panewki stawowej, fragment grzebienia bez wyrostka barkowego; fragment brzegu przyśrodkowego łopatki bez określenia strony

Nr inw. 17 (warstwa 120)

Kości nieprzepalone:

Czaszka:

Fragment k. czołowej — lewa połowa łuski k. czołowej oraz obie części oczodołowe

Szkielet postkranialny:

Szkielet kończyny górnej:

Fr. trzonu k. łokciowej

Nr inw. 18 (warstwa 123)

Kości poddane działaniu ognia:

Szkielet kończyny dolnej:

2 fr. przepalanej na czarno k. piszczelowej,

Nr inw. 19 (warstwa 102)

Kości poddane działaniu ognia:

Szkielet kończyny dolnej:

1 fr. przepalanej na biało k. piszczelowej, fragment nasady dalszej lewej k. strzałkowej

przepalony na biało

Niezidentyfikowane:

1 fr. głowy k. ramiennej lub udowej przepalone na biało, trzon jednej z kości przedramienia (?), drobny fragment kostny przepalone na biało

Nr inw. 20 (warstwa 120)

Kości nieprzepalone:

Szkielet kończyny górnej:

3 fr. kości promieniowej, od dwóch osobników, jeden młodociany

Nr inw. 23 (warstwa 130)

Kości nieprzepalone:

Szkielet postkranialny:

Szkielet osiowy:

Kręgosłup: odcinek piersiowy: 6 fr. kręgów w tym 3 fragmenty kręgów piersiowych: fragment

trzonu z nasadą łuku, fragment łuku kręgu, fr. wyrostka poprzecznego, 1 fr. kręgu

lędźwiowego – powierzchnia stawowa górnego wyrostka stawowego 1 fr. blaszki łuku kręgu

piersiowego (Th2-Th8), Th11 zachowany bez lewej części łuku kręgu; odcinek krzyżowy:

powierzchnia grzbietowa k. krzyżowej kręgi S1-S3, fragment niezrośniętych trzonów kręgów

odcinek S2-S3 lub S3-S4 —wiek <20 lat⁴¹

Żebra: 3 fr. żeber lewych i 3 fr. żeber prawych, rozpoznane głowy żeber i/lub guzki żeber, 5

trzonów żeber, w tym fragment lewego I żebra;

Szkielet kończyny górnej:

1 fr. łopatki, k. ramienna: zachowane fragmenty dwóch k. ramiennych prawych; 1 osobnik:

fragment głowy k. ramiennej i część przyśrodkowa bliższej 1/3 trzonu, 2 osobnik: fragment

głowy z fragmentem guzka mniejszego i prawie całym guzkiem większym. Dodatkowo

zachowana część środkowa trzonu prawej k. ramiennej 2 osobnika z guzowatością

naramienną, k. promieniowa: fr. środkowej części trzonu prawej k. promieniowej

Szkielet kończyny dolnej:

Kość miedniczna: 3 fr. w tym: fragment panewki prawej k. udowej (cz. biodrowa) —

prawdopodobnie męska, fr. wcięcia kulszowego większego – prawa k. biodrowa, niewielki

fragment powierzchni uchowatej z fr. talerza k. biodrowej

Kość udowa: 1 fr. lewej k. udowej – fr. kłykcia bocznego lewej k. udowej, fragment środkowej

części trzonu k. udowej, 1 fr. przedniej części panewki prawej k. udowej, 1 fr. lewej k.

⁴¹ Scheuer i Black 2004.

biodrowej z zachowaną powierzchnią uchowatą – wiek wg metody Lovejoya i in.⁴²
prawdopodobnie faza 7, wiek 50-59 lat, brak widocznej sulcus preauricularis

Kość strzałkowa: 1 fr. trzonu lewej k. strzałkowej

Niezidentyfikowane:

42 fr. trzonów k. długich

Kości poddane działaniu ognia:

7 fr. niezidentyfikowanych fragmentów trzonów k. długich w tym 5 fr. czarnych z domieszką k. szarego (temperatura od <300°C do ok. 600°C) i 2 fr. przepalane na biało (temperatura >600°C), lekko nadpalony fragment bliższej ½ trzonu lewej k. udowej — jeden z końców zwęglony

Nr inw. 25 (warstwa 140)

Kości nieprzeżalone:

Szkielet osiowy: 3 prawe żebra, głowy żeber z fragmentami trzonów, oraz 2 lewe żebra

Kończyna dolna: prawie cały trzon prawej k. strzałkowej

Kości przepalone:

Kończyna górna: fragment trzonu kości ramiennej (?) przepalony na biało z elementami szarymi, nasada dalsza i uszkodzona połowa trzonu lewej 3 k. śródreżca nadpalony na czarno (<300°C)

Nieidentyfikowalne: fragment głowy k. udowej lub ramiennej biało-czarny (zmienna temperatura od <300°C do >600°C), fragment trzonu żebra (?) powierzchnia boczna spalony na kolor biało-czarny, fragment kości płaskiej czarno-szary (zmienna temperatura od <300°C do <600°C), fragment powierzchni stawowej oraz fragment niewielkiej k. długiej przepalony na biało (>600°C), 4 drobne fragmenty

Nr inw. 26 (warstwa 144)

Kości nieprzeżalone:

Szkielet postkranialny:

Szkielet osiowy:

Kręgosłup: fragment trzonu prawdopodobnie 11 lub 12 kręgu piersiowego (Th11 lub Th12) osobnika młodocianego — brak śladów przyrośnięcia pierścieni kręgowych do trzonu kręgu piersiowego⁴³

Niezidentyfikowane:

Drobne fragmenty kostne

Kości poddane działaniu ognia:

Szkielet osiowy: fragment trzonu żebra przepalonego na biało

Wykaz cytowanej literatury

Albert, M., D. Mulhern, M.A. Torpey i E. Boone

2010. Age estimation using thoracic and first two lumbar vertebral ring epiphyseal union.

Journal of Forensic Sciences 55 (2): 287–294.

MacLaughlin S.M. i M.F. Bruce

1986. The sciatic notch/acetabular index as a discriminator of sex in European skeletal remains. *Journal of Forensic Sciences* 31 (4): 1380–1390.

⁴² White, Black i Folkens 2000.

⁴³ Albert *et al.* 2010.

Rösing, F.W., M. Graw, B. Marré, S. Ritz-Timme, M.A.Rothschild, K. Röttscher, A.

Schmeling, I. Schröder i G. Geserick

2007. Recommendations for the forensic diagnosis of sex and age from skeletons. *HOMO - Journal of Comparative Human Biology* 58 (1): 75–89.

Scheuer, L. i S.M. Black

2004. *The juvenile skeleton*. New York: Academic Press.

White T.D., M.T. Black i P.A. Folkens

2000. *Human osteology*. New York: Academic Press.